

alimara

REVISTA DE TREBALL SOCIAL
NÚMERO 46 / SEGONA ÈPOCA / DESEMBRE 2000

**Consell
de Mallorca**

alimara

Núm. 46

Segona època, desembre 2000

Edita: Consell Insular de Mallorca

Redacció: Departament de Serveis Socials

General Riera, 67

07010 Palma

Tel: (971) 76 07 62

Fax: (971) 76 19 52

Portada: Composició amb papallones

Xisco Rubio

Maquetació

i impressió: Esment, centre especial de treball d'Amadip

Dipòsit legal: PM-128-1987

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

Hem intitulat aquest bloc Menors, però també li hauríem pogut dir perfectament «família» o «maltractaments», paraules clau emprades en altres ocasions per emmarcar articles que tractaven aquesta mateixa (o semblant) temàtica. Si ens hem decidit per Menors és perquè són aquests els més vulnerables dels membres de la família.

L'article que li dona forma, La intervenció de la xarxa professional en casos de famílies multiproblemàtiques amb infants en situació de risc i abús, negligència o maltractament, de Carles Panadès, expert en el tema, exposa la complexitat de la intervenció en aquesta mena de famílies. Cal indicar que es tracta d'un resum d'un estudi que s'elabora com a document de suport d'una experiència d'un cas específic en el sector de Ciutat Antiga de l'Ajuntament de Palma.

LA INTERVENCIÓ DE LA XARXA PROFESSIONAL EN CASOS DE FAMÍLIES MULTIPROBLEMÀTIQUES AMB INFANTS EN SITUACIÓ DE RISC D'ABÚS, NEGLIGÈNCIA O MALTRACTAMENT

Carles Panadès Nigorra,
psicòleg i terapeuta familiar.
Equip d'Infància i Família,
Consell de Mallorca

1. Introducció

El present article pretén exposar i reflectir, de manera sintètica i resumida, la complexitat de la intervenció en **famílies amb menors en greus situacions de risc d'abús, maltractament o negligència**. Des d'una perspectiva general, parteix d'un treball de més de 15 anys en l'abordatge i tractament d'aquest tipus de situacions familiars i de l'experiència de col·laboració, coordinació, formació i supervisió dels diferents serveis i professionals que, d'una manera o altra, es troben necessàriament implicats en aquests tractaments. Des d'una perspectiva concreta, l'article s'elabora el maig de 2000 com un document de suport a una experiència d'**Abordatge en Xarxa** d'un cas específic en el *Sector de Ciutat Antiga*, de Palma.

Les «*Consideracions conceptuals, tècniques i metodològiques*» que s'exposen a continuació s'han d'emmarcar en aquest context general i concret de partida de la intervenció psicoeducativa i sociosanitària en un territori assistencial específic de la nostra ciutat.

2. Consideracions conceptuals, tècniques i metodològiques

Dins del camp de la «Protecció de Menors» s'ha anat imposant aquests darrers anys (i això ho certifiquen les investigacions recents¹) el criteri de potenciació i implementació de programes amplis de *Preservació Familiar*² basats en una **intervenció coordinada, multimodal i multiprofessional de la Xarxa de Serveis** (socials, educatius, sanitaris, laborals, judicials, etc.) que actuen sobre un mateix territori, zona o barri.

En la zona de «Ciutat Antiga» de Palma i específicament en l'antic «Barri Xino» (Gerreria, Sindicat), hi resideix un important nombre de nins i nines les famílies dels quals poden ser definides dins la tipologia coneguda com «*Famílies Multiproblemàtiques*» (FMP). El concepte de FMP comporta dos aspectes fonamentals i que són inseparables:

— unes característiques familiars estructurals i funcionals específiques i

— un determinat tipus de relacions disfuncionals amb els serveis.

El **perfil-tipus** que presenta una FMP és, resumidament, el següent:

- Mancances educatives i culturals.
- Manca de qualificació laboral professional i precària situació socioeconòmica: dependència de subsidis i ajuts.
- Tràfic de drogues i activitats delinqüencials i marginals.
- Consum de drogues i alcohol.
- Violència domèstica.
- Repetits problemes judicials i ingressos a la presó, especialment dels pares.
- Períodes llargs de monoparentalitat de part de les mares. En general, els pares juguen un rol molt perifèric i secundari pel que fa a l'educació i esment dels fills.
- Aïllament familiar (conflicte i allunyament pel que fa a les famílies d'origen) i social (absència de contactes significatius de suport personal i afectiu) o relacions dins un circuit de «marginalitat».
- Habitatge sense les condicions mínimes d'habitabilitat.
- Antecedents d'institucionalització dels pares o històries infantils d'aquests marcades per la privació afectiva, la negligència i maltractament o abús.
- Tendència a repetir de manera transgeneracional les problemàtiques. És possible veure un paral·lisme entre la història actual d'uns pares que maltracten els seus fills amb la seva pròpia història com a fills.
- Els infants manifesten símptomes propis de situacions negligents i maltractants: agressivitat i problemes de conducta, absentisme, retard i fracàs escolar; baixa autoestima i depressió encoberta; accidents repetits i problemes de salut, etc.
- Amb expedients oberts en el Servei de Protecció de Menors i, en alguns casos, en el Jutjat de Menors.
- Usuaris crònics de serveis socials.

Quant als professionals i serveis que atenen les seves necessitats, les FMP es caracteritzen per un **«desajust» permanent i crònic**: ni la família s'adapta a l'oferta assistencial tipus i a l'organització dels serveis, ni aquests s'adapten a les característiques i maneres de funcionament de la família. Per exemple, en el seu contacte amb el sistema educatiu es produeix un elevat índex de desescolarització, absentisme i fracàs escolar; pel que fa al sistema sanitari, no van quasi mai a les consultes ambulatories programades de pediatria, sinó només als serveis d'urgència hospitalària; als serveis especialitzats de Salut Mental Infantil o de tractament familiar, només hi van sota coacció o prescripció judicial (o de Protecció de Menors) i no segueixen el tractament.

D'altra banda, en una FMP, ateses les característiques esmentades més amunt, el grau d'estrés i malestar intern, el caos organitzatiu domèstic i la conflictivitat i agressivitat quant a l'exterior és tan elevada que supera, amb freqüència, els límits i la capacitat del sistema familiar, produint-se una **progressiva escalada de successives crisis**: accidents per negligència o maltractaments als infants; detencions dels pares; separacions violentes, etc. Tot aquest malestar i

angúnia, que la família no pot contenir (per manca de recursos propis i de suport familiar i social del seu entorn immediat) es «diposita» en els diferents professional amb els que la família té contacte.

El cúmul de tensió i problemes que «mostra» i «diposita» la FMP sol ser de tal magnitud i gravetat, i de tan diversa índole (salut, econòmica, educació, justícia, habitatge, relació, etc.) que el professional de qualsevol servei pot fàcilment sentir-se «sobrepasat» (tènicament i emocional) en les seves capacitats de solució. En el seu fur intern, el professional es planteja reflexions del tipus: això és un desastre, per on començar?; això no té solució; a qui l'adreçar?, etc. Davant d'això, i com a lògica «estratègia de supervivència», el professional que es troba davant la crisi de la FMP intenta «derivar» la «responsabilitat» del cas a un altre professional o servei. El nou servei, a la vegada, tampoc no té «la solució» i segueix la cadena de derivació a un tercer servei. I així successivament. Una de les sortides «màgiques»³ que històricament ha trobat la Xarxa de Serveis ha estat «derivar al Servei de Menors» i esperar que aquest faci «quelcom». D'aquesta manera, els serveis territorials i específics es queden «tranquils» i la tensió i responsabilitat passa al Servei de Menors que, en no tenir en la majoria dels casos «la resposta»⁴ va guanyant en «culpa», «desprestigi» i desbordament de situacions «multiproblemàtiques».

És d'aquesta manera com els diferents serveis solen entrar en multitud de conflictes, desqualificacions i acusacions mútues i, fins i tot, en actituds clarament negligents o desresponsabilitzants que reproduïxen, en part, el malestar intern de la pròpia família i que no són res més que el fidel reflex de la «impotència» i «desbordament» producte de les greus problemàtiques que la «família» els ha «dipositat» i que, per suposat i de cap altra manera, són resolubles des d'un sol servei.

En aquestes circumstàncies i en aquest escenari de tensió i desbordament⁵, les actuacions enfrontades i descoordinades dels diferents serveis i professionals, no només atenuen el risc i malestar dels infants i l'agressivitat i conflictivitat de la família, sinó que ho amplifiquen progressivament.

Per tant, resulta no només aconsellable, sinó totalment imprescindible, l'abordatge dels casos de FMP en forma de *xarxa professional*. Es tracta de generar un espai periòdic on de manera global i des de diferents perspectives es pugui analitzar la complexitat del cas, les necessitats (*indicadors de «risc»*) i capacitats (*indicadors de «protecció»*) de la família nuclear en el seu conjunt i dels seus membres (parens, fills) en particular; i també es compartiran informacions referent a les diverses relacions (funcionals o «protectores» i disfuncionals o de «risc») que mantenen els diferents membres de la família entre ells i amb l'exterior (família extensa, amics, professionals). A la llum d'aquesta nova visió global, les intervencions de cada servei podran flexibilitzar-se el suficient per permetre un ajustament entre la família i el servei.

L'«eix» central de l'anàlisi i diagnòstic del cas, dels objectius a aconseguir, del pla de tractament i de les estratègies per portar-lo a terme, serà sempre la **protecció dels menors**. La intervenció de cada servei (amb els seus respectius professionals i recursos) serà útil, eficaç i eficient⁶ sempre que s'insereixi amb la flexibilitat i adaptabilitat suficient en una estratègia global i funcional de la *xarxa professional*

bàsica, de manera que permeti anar reduint (des de diferents aportacions i perspectives) el grau de risc de malestar i patiment dels nins i de les nines.

En un territori com l'esmentat de Ciutat Antiga, els serveis i professionals bàsics que participen en una intervenció de xarxa sobre un cas d'una FMP amb infants en situació de maltractament o negligència són:

- Serveis socials: psicòleg/a, treballador/a social, educador/a de carrer;
- Sanitat: pediatre/a, infermer/a pediàtric/a i treballador/a social;
- Educació: tutors, mestres de suport;
- Centre de Dia (*Nuevo Futuro*): treballador/a social i educadors/es;
- Servei de Protecció de Menors: treballador/a social i/o psicòleg/a.

Depenent del cas, hi poden participar altres serveis:

- Servei Municipal de Drogues: psicòleg/a o treballador/a social;
- Servei d'Orientació Laboral: treballador/a social o monitor/a;
- Equip d'Infància i Família: terapeuta familiar;
- Unitat de Salut Mental: psiquiatra o psicòleg/a o infermer/a;
- Equip d'Orientació Educativa i Psicopedagògica: psicòleg/a o treballador/a social;
- Càritas: treballador/a social;
- Llar o Centre d'Acollida Institucional: psicòleg/a o pedagog/a o treballador/a social o educadors/es.
- Voluntariat: diversos.

Les reunions de coordinació de xarxa en la que hi participen la majoria de professionals, poden ser cada mes i mig o cada tres mesos, o cada sis, depenent de l'evolució del cas concret. Entre reunió i reunió, els diferents serveis van establint continus contactes «a dos» o «a tres», a la vegada que intervenen de forma específica sobre cada una de les necessitats que s'avaluaran de forma global (p.e.: suport escolar per a infants; tractament de la dependència a drogues del pare; organització domèstica i seguiment pediàtric dels infants amb la mare; activitats de temps lliure per als infants; millora de relacions de parella; tractament de la depressió de la mare i suport per a la inserció laboral, etc.). Els diferents professionals potenciaran i facilitaran la intervenció de l'altre professional, motivant la família, anant al domicili, reforçant les millores que es vagin produint (p.e., una visita a domicili o un acompanyament de la treballadora social de serveis socials potencia l'assistència de la mare a una revisió pediàtrica; una crida del/de la pediatre/a o de l'infermer/a pediàtric/a a la mestra, a un educador del centre de dia, potencia que l'infant segueixi el tractament farmacològic que se li prescrigué; etc.).

A vegades es produeixen situacions en les que la xarxa avalua el cas i considera que el grau de patiment i maltractament o negligència a què estan sotmesos els menors està arribant a límits de gravetat inacceptables o perillosos per al seu desenvolupament evolutiu. Si aquest fet s'acompanya d'una actitud d'«entossudiment» o «boicot» per part dels pares, negant-se a contactar amb els serveis o a rebre els ajuts a recursos proposats, estarà indicat⁷ posar el cas en coneixement del Servei de Protecció de Menors (SPM). Aquest servei, la intervenció del qual amb la família partirà de les informacions facilitades pel conjunt dels serveis⁸, podrà prendre una de les mesures jurídiques que la legislació preveu: declaració de «risc» o declaració de «desempament» amb o sense retirada de la «guarda» dels menors als pares. Des

de la posició de «força» i «autoritat» que li confereix la llei, el SPM facilitarà que els diferents serveis de la Xarxa reprenguin la intervenció amb la família ja des d'un context «coactiu i de control», i amb la condició d'un seguiment periòdic.

NOTES

- 1 Mª A. Cerezo (1997); De Paul y Arruabarrena (1998), J. Barudy (1999).
- 2 L'objectiu del qual és prevenir i evitar, sempre que sigui possible, la necessitat de separació dels infants del seu entorn socioafectiu familiar.
- 3 Les experiències «màgiques» de solució (que, per suposat, després no solen ser tals i, fins i tot, a vegades empitjoren el problema) s'atribueixen a diferents recursos o entitats quan l'ansietat i la impotència desborda una situació; entre elles podem esmentar: una teràpia (familiar o de qualsevol altra mena), una mediació psiquiàtrica, un internat, una actuació judicial, una expulsió d'un centre, etc.
- 4 No oblidem que el Servei de Menors té una posició i una funció essencialment «jurídica» i no assistencial o terapèutica en la protecció de la infància. Després de valorar els casos, té la possibilitat de declarar situacions de «desemparament» amb retirada de la tutela als pares (els menors han de passar a una institució) o situacions de «risc», amb el manteniment dels menors en la seva família. En qualsevol dels dos casos, les funcions assistencials i terapèutiques han de seguir corresponent als serveis comunitaris (primaris i especialitzats).
- 5 Amb les conseqüències sabudes de «Burn Out» professional.
- 6 L'elevat nombre de serveis i professionals que participen en una intervenció de XARXA i també el temps que dediquen a la coordinació, pot ser enganyosa i aparentment costosa. Però basten unes xifres per desmentir-ho: el cost d'un infant/any en una Llar del Menor del Consell de Mallorca l'any 1999 era de 4 milions; el cost d'un infant/any a Es Pinaret era d'entre 8 i 10 milions.
- 7 L'article 17 de la Llei 4/95 de Protecció de Menors especifica l'obligatorietat de denúncia que té tot ciutadà que tingui coneixement d'una situació de maltractament d'un menor. Fa especial referència als professionals.
- 8 Complementada i contrastada per la pròpia investigació-valoració de l'Equip de Recepció (si és un cas nou) o de l'Equip de Seguiment (si es tracta d'un cas amb expedient ja obert).

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- Barudy, J.: «El dolor invisible de la infancia. Una lectura ecosistémica del maltrato familiar». Paidós, 1998.
- Cancrini, L.; Colapinto, J.: «La familia multiproblemática en Europa y en América». Seminario: Escuela de Terapia Familiar de Sant Pau. Barcelona. Octubre de 1995.
- Cerezo, M.A.: «Programa de asistencia psicológica a familias con problemas de relación y abuso infantil». Conselleria de Treball i Afers Socials. Generalitat Valenciana, 1992.
- Coletti, M.: «Familias multiproblemáticas, ¿servicios multiproblemáticos?». Seminario: Escuela de Terapia Familiar de Sant Pau. Barcelona. Juny de 1995.
- Colapinto, J.: «La dilución del proceso familiar en los servicios sociales: implicaciones para el tratamiento de las familias negligentes». Revista Redes, volumen I, núm. 2. 1996.
- De Paul, J.; Arruabarrena, Mª I.: «Los programas de tratamiento de familias con problemas de maltrato y abandono infantil. Descripción y evaluación». Revista Infancia y Aprendizaje núm. 71. 1995.
- De Paul, J.; Arruabarrena, Mª I.: «Manual de protección infantil». Masson. 1996.
- Elkaïm, M.; i altres: «Las prácticas de la terapia de red». Gedisa. 1989.
- Imber-Black, E.: «La perspectiva de los sistemas más amplios que la familia». Revista Sistemas Familiares, marzo de 1995.
- Madanés, Cloé: «Violencia masculina». Granica. Barcelona. 1997.
- Masson, Odette: «Contextos maltratantes en la infancia y coordinación institucional». Revista de la AEN, diciembre de 1987.
- Masson, Odette: «El trabajo en la red de servicios socio-sanitarios para la prevención de los malos tratos en la infancia». Seminario en Palma de Mallorca, noviembre de 1991.